

Kartan över Danmark år 1570 är ritad av den flamländske kartografen Abraham Ortelius. Närmast övertydligt visar den att det var skogen som utgjorde gränsen mot Sverige.

Svensk-danska gränsen:

Ödemarkerna avgjorde var gränsen skulle dras

För de flesta framstår den nutida gränsen mellan Sverige och Danmark som mycket naturlig. Två länder skilda åt av ett hav. Helt annorlunda var det när den tidigare gränsen växte fram för tusen år sedan. Då var det havet som förenade och skogen som skiljde.

AV LARS KLINGSTRÖM

RIKSGRÄNSEN MELLAN SVERIGE OCH DANMARK omtalas för första gången i skrift från omkring år 1050. Originalet är förlorat, men avskrifter gjorda på 1200-talet finns bevarade. Texten återges också i den äldre Västgötagalen. Den berättar om hur det gick till när gränsen mellan de båda länderna fastställdes.

Tolv män markerade den med bara sex gränsstenar – från Göta älv till Östersjökusten. Det verkar orimligt med så få markeringar, det är ju en sträcka på mer än 40 mil. Men med den tidens förutsättningar var den logisk. Från söder och sydväst gick man på några av de mest upptrampade stigarna så långt in i öde-marken som man ansåg att Danmark hade anledning att sträcka sig. Där reste man stenarna. Mellan dem var ett närmast helt öde och obefolkat land.

Sedan dess har åtskillig forskningsmöda lagts ner på att fastställa var de här gränstenarna stod. Fyra platser är med säkerhet identifierade: Fagered, Kinnered, Breared och Bröms. Den senare platsen ligger där Brömsebäcken rinner ut i Östersjön. Två platser har gäckt forskarna, men sannolikt låg den ena vid Göta älv där gränsen börjar och den andra någonstans i närheten av Markaryd där dagens Halland, Skåne och Småland möter varandra. Senare har förstås gränsen korrigerats många gånger om. Antalet gränstenar har flerdubb-lats, men i sina huvuddrag följer den de linjer som drogs upp för tusen år sedan.

Området norr om Göta älv, alltså dagens Bohuslän, kallades vid den tiden för Viken och var en del av Norge. Namnet är logiskt eftersom det hängde ihop med kustområdet väster om Oslofjorden som hölls samman av den strutformade vik som Skagerack bildar i fjordens förlängning. Genom att Norge senare kom att förenas med Danmark i olika unioner, kom även Bohuslän att bli en del av den svensk-danska gränsen.

HAV OCH VATTEN VAR VAD SOM I GAMLA TIDER förenade bosättningar och länder. Skogar och ödemarksområden skiljde dem åt. När människor behövde förflytta sig längre sträckor gjorde man det på havet eller vintertid då sjöar och vattendrag var frusna. Under barmarkstid var man hänvisad till att gå eller rida på upptrampade stigar i obanad terräng. Och ibland tvingades man till långa omvägar för att hitta vadställen över åar och älvar. Vågar i ordets verkliga betydelse och farbara med vagn började inte anläggas förrän på Gustav Vasas tid.

Det var utifrån dessa förutsättningar som de tidiga samhällsbyggena formades. Sverige växte fram kring Mälaren och de stora sjöarna inne i landet samt längs Bottenvikens både västra och kuster. På så sätt införlivades Finland, och även delar av Baltikum, i den svenska sfären. Där vattenvägarna löpte samma utvecklades ett nav som höll landet samman. Det är ingen slump att Stockholm ligger där den ligger.

På samma sätt växte Danmark fram kring Öresund, Bälten och Kattegatt. Södra delen den skandinaviska halvön kom att helt naturligt införlivas i den kulturkrets som utvecklades. Lika naturligt var att Köpenhamn så småningom blev dess huvudstad, den låg ju mitt i riket.

DEN GRÄNS MELLAN DANMARK OCH SVERIGE som stakades ut för nästan 1 000 år sedan var inte en gräns i modern mening. Det var en ödemarksgräns. Den drogs i vad som då nära nog var ett ingenmansland, ofruktbart och ointressant för människor att slå sig ned i.

Ärkebiskopen i den framväxande kristna kyrkan i Norden, Adam av Bremen, beskrev omkring år 1070 denna ödemarksgräns. På modern svenska skrev han så här:

Den första gränsbeskrivningen är 1000 år gammal

Edmund Olofsson var konung i Uppsala och **Sven Tveskäg** i Danmark. De satte gräns mellan Sverige och Danmark. Då utsågs Cakalde från Tiundaland, Bote från Fjärdhundaland, Gåse från Västmanland, Grimalde från Östergötland, Nännir från Småland, Torsten från Västergötland, Trolle från Jylland, Tote och Toke från Jylland, Gymkil från Själland, Dan från Skåne och Grimulf från Grimeton i Halland.

Dessa tolv satte sex stenar mellan rikena.

- Den första stenen står på Skutru ås.
- Den andra i Danabäck.
- Den tredje är Kinnasten.
- Den fjärde i Vraksnäs.
- Den femte är Vita sten.
- Den sjätte är Brömse sten mellan Blekinge och Møre.

Detta dokument har genom åren vällat mycket diskussion historiker emellan. Dess relevans har ifrågasatts, bland annat därför att man på 1000-talet knappast kan tala om ett "Sverige", som då fortfarande bestod av ett antal landskap styrda av hövdingar. Detta till skillnad från Danmark som redan på 900-talet hade formerat sig som en nation. Det framstår också som osannolikt att tre män från mälarländskapen skulle delta i beslutet om en gräns i denna del av landet. Men dokumentet är ändå intressant och visar hur långt in från Hallandskusten som danskarna ansåg att deras land sträckte sig.

Karl X Gustav överblickar sina trupper efter slaget vid Iversnæs på Fyn sedan man passerat Lilla Bält. Några dagar senare företar man också den vådliga marsch över Stora Bälts sviktande is som slutligen kom att avgöra gränsdragningen mellan Sverige och Danmark. Målning av den tysk-svenske konstnären Johann Philip Lemke.

MED TIDEN SKULLE ödemarksgränsen mellan Sverige och Danmark bli föremål för otaliga konflikter och krig. Alla hade de med inflytandet över handeln runt Östersjön att göra. Under medeltiden hade Hansan och Tyska Orden dominerat denna handel. Det var för att erbjuda dem konkurrens som Sverige, Danmark och Norge slöt sig samman i det som kallas Kalmarunionen vid 1300-talets slut. Denna styrdes av danska kungar vilket för svenskt vidkommande inte var optimalt och ledde till flera krigiska konflikter. Sverige bröt sig slutligen ur unionen sedan Gustav Vasa blivit kung år 1523.

Vid denna tid hade både Hansan och Tyska Orden tappat sin tidigare dominans. I det maktvakuum som då uppstod följde en nästan 200 år lång period av ideliga krig mellan Sverige och Danmark. Alla var de betingade av strävan att dominera handeln runt Östersjön.

Redan på 1300-talet hade ödemarksgränsen börjat förlora sin tidigare betydelse. I Halland genomflöts gränsområdet av Lagan, Nissan, Ätran och Viskan vars dalgångar hade befolkats både från söder och från norr. Även om det fortfarande var svårt att förflytta trupper längs åarna visade det sig snart vara möjligt. Det gjorde att man både på den svenska och danska sidan förstärkte gränsskyddet. På strategiska platser uppförde man befästa slott och borgar. Det var då Gamla Älvsborg och slotten i Kalmar och Jönköping byggdes. I Västergötland uppfördes Axevalla hus och Torpa stenhus i trakten av Länghem. Danskarna uppförde i sin tur fästningar vid Bohus, Varberg, Halmstad, Falkenberg och Lagaholm. Kring dessa kom ett stort antal drabbningar att utspela sig under den långa ofärdstiden. De utsattes ibland för långa belägringar och det hände också att någon erövrades – för att efter ett antal år återtas.

KRIG HAR I ALLA TIDER MEDFÖRT stora påfrestningar för civilbefolkningen. Det gick åt stora mängder förnödenheter för att livnära en mångtusenhövdad armé och alla deras hästar. Eftersom man bara kunde medföra begränsade mängder av det man behövde, ägnade man sig åt att plundra befolkningen på allt vad man kunde ha nytta av. Bokstavligt talat "åt man av" de trakter där man uppehöll sig eller passerade.

Man inledde också en annan sorts krigföring och som inte bara

"Skåne, den yttersta delen av Danmark, är också nästan en ö, det är omgivet av havet, frånsett en landarm, som mot norr skiljer Sverige från Danmark, där äro djupa skogar och vilda bergstrakter, genom vilka vägen måste tagas från Skåne till Götaland. Man stannar i tvekan antingen man genom att pröva vågspelet till sjöss skall undvika faran till lands eller föredraga den senare före den förra."

Landvägen från Skåne till Sigtuna, skriver Adam vidare, tog en hel månad. Om man istället seglade tog det inte mer än fem dagar.

riktades mot militära mål utan också mot civilbefolkningen. Både svenskar och danskar ägnade sig åt omfattande härjningar in på motståndarsidan. Alla de sydsvenska landskapen drabbades. Flera gånger nådde danska warméer ända upp i Mellansverige, bland annat på 1460-talet och i samband med de krigshandlingar som föregick unionsupplösningen och Stockholms blodbad 1520. Välkänd är också Daniel von Rantzaus räd genom Småland och Östergötland vintern 1567–68.

De många svensk-danska krigen under 1500- och 1600-talen hade alla samma mål: Att utplåna eller flytta den gamla riksgränsen. De danska kungarna ville erövra hela Sverige. De svenska ville i första hand flytta gränsen till kusten för att eliminera olägenheten med att behöva betala tull till Danmark för alla fartyg och varor som passerade Öresund. Det handlade också om inflyttandet över den viktiga Östersjöhandeln.

Danmark förstärkte därför sina gränsfästen. Resultatet blev en fästningsgördel av aldrig tidigare sedd styrka i Norden. Längst i norr Bohus, sedan Varberg, Halmstad, Helsingborg, Malmö, Kristianstad och Kristianopol. Starkast var Bohus, Malmö och Kristianstad.

DET SÅG LÄNGE UT SOM EN OGÖRLIG UPPGIFT för svenskarna att nå sitt mål. Men Christian IV:s fästningsgördel var, liksom så många andra fästningslinjer, en militär felinvestering.

De svenska trupperna angrep istället Danmark från söder, där landet var oskyddat. Sedan en svensk armékår under Karl X Gustavs ledning år 1658 genomfört den legendariska marschen över de båda tillfrusna bälten och belägrat Köpenhamn, tvingades Danmark avstå såväl Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän som även Trondheims län och Bornholm.

Redan året därpå utbröt ett nytt krig som resulterade i att Trondheims län och Bornholm år genom freden i Köpenhamn år 1660 återgick till Danmark. Efter ett misslyckat och mycket blodigt danskt försök åren 1675–1678 att återta de förlorade områdena, har de gränser man kom överens om 1660 varit oförändrad. ■

Källor

Flera, bland annat en artikel i De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förenings årsskrift 1957, skriven av historieprofessorn Curt Weibull (1886–1991).